

L. BALOGH BÉNI

IMPÉRIUMVÁLTÁSOK ERDÉLYBEN ÉS AZ 1944–1945-ÖS FORDULAT

Erdély huszadik századi történelmének alakulása [...] klasszikusan a románok és magyarok közötti „nulla (vagy fix) összegű játék” dinamikáját követte, ahol a megbékélés, a kompromisszum csaknem lehetetlen volt. A szemben álló felek teljes győzelemre törekedtek, és a győztes „mindent vitt”.

„Fel kell számolnunk a múltat!”

■ 1945. március 13-án, Kolozsváron nagyszabású ünnepségre került sor. A román királyi különvonton Kolozsvárra érkezett I. Mihály király, Petru Groza miniszterelnök a kormány tagjaival, Andrej Visinszkij szovjet külügyi népbiztoshelyettes, valamint a bukaresti politikai, egyházi és kulturális élet számos vezetője. A küldöttség előbb a görögkeleti katedrálisban hálaadó istentiszteleten vett részt, majd a főterre vonult, ahol már több tízezres tömeg várakozott. Az emelvény előtt katonai díszőrség köszöntötte az uralkodót, aki délceg termetével kitűnt a körülötte állók közül. A téren megjelent románok őt éljenezték, ám a tömeg többségét kitevő, a Magyar Népi Szövetség által mozgósított és megszervezett, népviseletbe öltözött magyarok túlharsogták őket, és Grozát éltették.

Groza nagyhatású, lelkesítő beszédet tartott románul, amit magyarul is megismételt. A miniszterelnök többször is kihangsúlyozta: mindent meg fog tenni azért, hogy béke legyen Erdély földjén. Arra törekszik, hogy nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül mindenki egyenlő jogokat élvezzen. El fogja tüntetni a gyűlöletet és az ellenségeskedést, amely annyi szenvedést, bajt okozott a történelem során. Nem akarja, hogy a románok és a magyarok, akiket a sors összehozott, továbbra is viszályban éljenek egymással. Békességet szeretne teremteni közöttük. „Fel kell számolnunk a múltat, csak így érkezhetünk a derengő új világhoz” - jelentette ki. A demokratikus és szabad Románia hazája lesz minden együtt élő népnek. Beszéde vé-

gén a Szovjetuniót, Sztálint, a felszabadító Vörös Hadsereget és Mihály királyt éltette.¹

A teatrális külsőségek között lezajlott ünnepség előzménye az volt, hogy megvalósulni látszott minden román álma, a nagy cél, amelyért a második bécsi döntés kihirdetése óta oly szívósan és kitartóan küzdöttek: az 1940. augusztus 30-án elszakított erdélyi rész Romániához való visszacsatolása. Hiszen a baloldali Groza-kormány 1945. március 6-ai beiktatását követő harmadik napon Sztálin hozzájárult a román közigazgatás újbóli bevezetéséhez Észak-Erdélyben. A „reakciós” román közigazgatást ugyanis még 1944. november 12-én, alig néhány héttel azután, hogy az a visszavonuló magyar helyébe lépett, a szovjetek egy „őszintén demokratikus” román kormány megalakulásáig kitiltották onnan. Sztálin 1945. március 9-ei döntésével gyakorlatilag helyreállt a trianoni magyar–román határ, és ezt az 1947. február 10-én, Párizsban aláírt békeszerződés is szentesítette.

Előzmények: Trianon és a második bécsi döntés

■ Erdély huszadik századi történelmének alakulása – a társadalomtudományok egyik elterjedt mai szakkifejezésével élve – klasszikusan a románok és magyarok közötti „nulla (vagy fix) összegű játék” dinamikáját követte, ahol a megbékélés, a kompromisszum csaknem lehetetlen volt. A szemben álló felek teljes győzelemre törekedtek, és a győztes „mindent vitt”. Ami az egyik népnek diadal és örömnem volt, az a másiknak sok esetben tragédiát és gyászt jelentett. Nem vitás, hogy a magyar–román viszony alapkérdése a 19. század első felétől a 20. század közepéig éppen a soknemzetiségű Erdély *kizárólagos* birtoklásáért folytatott küzdelem volt. E küzdelem főbb állomásai, vagyis az impériumváltások – az 1918/1919-es, majd az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés, végül az 1944/1945-ös – a 20. század első felére estek.

Erdély bonyolult nemzetiségi viszonyai, a néprajzi tarkaság, a román, a magyar és a német lakosság területi elhelyezkedésének kevertsége szinte lehetetlenné teszi egy etnikailag minden szempontból kielégítő, igazságosnak mondható határvonal meghúzását e területen. Részben ezzel magyarázható, hogy míg Erdély Romániával való 1918-as „egyesülésében” a román közvélemény saját nemzeti törekvéseinek beteljesülését látta (és látja ma is), addig az Erdély elcsatolását szentesítő trianoni békeszerződést magyar oldalon osztársadalmi méretű elutasítás övezi. Abban, hogy Trianon a magyar történelmi tudat egyik traumatikus élményévé vált, meghatározó szerepet játszott azonban a békeszerződés területi előírásainak durvasága és elvszerűtlensége is: 3 millió magyar – köztük 1,6 millióan a Romániának ítélt területen – került kisebbségi helyzetbe, az elcsatolt területek egy része pedig, mint például a Székelyföld, ma is túlnyomó többségében magyar lakosságú vidék. A döntéshozó nagyhatalmak ráadásul következtelenül és képmutató módon alkalmazták a népek fennhangon hirdetett önrendelkezési jogát, és megtagadták azt a magyaroktól. A határok megállapításánál így elsősorban stratégiai szempontok, az új államok, így Románia gazdasági érdekei és a *vae victis* (jaj a legyőzötteknek) elve érvényesült.²

A második bécsi döntés a trianoni békeszerződés részleges revízióját jelentette. Bibó István szerint a döntés a „települési helyzet összevisszasága” miatt nem követhette az etnikai határt, de az etnikai arányok bizonyos kiegyenlítését próbálta meg. Jobb volt a történelmi magyar igényérvényesítésénél, de a trianoni román határnál is.³ Az észak-erdélyi magyarok túlnyomó többsége euforikusan, kitérő lelkesedéssel fogadta a döntést, és azt a 22 éves román uralom alóli felszabadulásként élte meg. A román társadalom viszont – akárcsak a magyar közvélemény Trianont – egyöntetűen nemzeti tragédiaként fogta fel a Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióinak

történt kényszerű átadása után bekövetkezett újabb jelentős területvesztést. Hosszú távon a „román nemzet bölcsőjének” tartott Erdély egy részéről való kényszerű, de harc nélküli lemondás valósággal traumatizálta a nemzettudatot. Még jobban felkorbácsolta a régi magyarelles indulatokat és elfogultságokat, újabb hisztériákat gerjesztett. Utólag mintegy igazolta a magyarokkal szembeni félelmeket és előítéleteket, s táptalajt adott a „magyar veszélyt” hirdető mítosznak, a szinte napjainkig ható félelemnek, hogy a magyar irredentizmus el akarja szakítani Erdélyt „az ország testétől”.⁴

De nemcsak rajtuk, hanem a továbbra is Romániához tartozó dél-erdélyi magyarokon is mélységes csalódás és elkeseredettség vett erőt a bécsi döntés hírére. A legtöbben a trianoni katasztrófához hasonló sorscsapásként élték meg az újabb kisebbségi létforma beköszöntét, az elkövetkező négy évet pedig – mint a bebörtönzöttek – egyfajta fogságként. Eddig még nem született összehasonlító szociológiai tanulmány arról, hogy milyen „szétfejlődést” idéztek elő az 1940–1944 közötti évek az erdélyi magyar társadalom *kollektív mentalitásában*. A dél-erdélyi és észak-erdélyi magyarok (feltételezett) mentalitásbeli különbségei véleményünk szerint éppen a második bécsi döntést követő, egymástól teljesen eltérő szocializációban és történelmi tapasztalatban gyökereznek. Nem véletlen, hogy a nemzeti öntudatában megerősödött észak-erdélyi magyarság nagyobb önbizalommal és optimizmussal tekintett a jövőbe a román uralom visszatérte után is, mint az óvatosabb magatartást tanúsító dél-erdélyi magyar társadalom, amely a négyéves elnyomatást követően az általános reményvesztettség állapotában volt.⁵

„Restitutio in integrum”

■ A 20. század harmadik és egyben utolsó, az 1947-es párizsi békeszerződés által szentesített erdélyi impériumváltásra 1944–1945-ben került sor, amikor is Észak-Erdélybe visszatért a román közigazgatás és karhatalom. 1944. augusztus 23-án I. Mihály király a hadsereg és az ellenzék támogatásával politikai fordulatot hajtott végre Romániában: letartóztatta Ion Antonescu marsallt és kormányának kulcsembereit, hadat üzent Németországnak, és átállt a szövetségesek oldalára. Népéhez intézett kiáltványában még aznap leszögezte: „A szövetséges hadseregekkel együtt és ezek segítségével, a nemzet összes erejét mozgósítva át fogjuk lépni az igazságtalan bécsi döntés által ránk erőszakolt határokat, hogy felszabadítsuk Erdélyünk földjét az idegen megszállás alól.”⁶

1944. augusztus 30-án az 1. és 4. román hadsereg parancsot kapott a Nagyvezérkartól Észak-Erdély visszafoglalására. Másnap a Vörös Hadsereg katonái elfoglalták Bukarestet, szeptember 7-én pedig a 2. Ukrán Front parancsnoka, R. J. Malinovszkij marsall szovjet katonai egységek alá rendelte az Észak-Erdély „felszabadítására” induló két román hadsereget. Szeptember 8-án bevonultak Sepsiszentgyörgyre, 11-én Csíkszeredába, 28-án pedig Marosvásárhelyre. Október 11-én Kolozsvárra és 12-én Nagyváradra a szovjet csapatok vonultak be. 1944. október 25-én Szatmárnémeti és Nagykároly elfoglalásával befejeződött Észak-Erdély visszafoglalása.⁷ Közben az átállás után megalakult új román kormány képviselői 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt. Ennek 19. pontja semmisnek nyilvánította a második bécsi döntést, és Erdélyt „vagy annak legnagyobb részét” Romániának ítélte, a békeszerződés jóváhagyásától függően. A terület hovatarozásának kérdése ezzel nagyjából eldőlt, de az új határvonalak kijelölése még nem.

A szovjet és román csapatok nyomában visszatérő román közigazgatás és karhatalom a *restitutio in integrum* szellemében ott akarta folytatni a tevékenységét, ahol négy évvel azelőtt, 1940 szeptemberében abbahagyta, és ennek megfelelően lépett

fel a magyar nemzetiségű lakossággal szemben. Általában azokat küldték vissza a „felszabadított” területekre, akik a második bécsi döntés előtt is ott szolgáltak, de sok esetben Besszarábiából és Észak-Bukovinából evakuált csendőrségi vagy rendőri egységeket is oda irányítottak.⁸ Október 10-én felállították a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatását Irányító Kormánybiztosságot (*Comisariatul pentru administrarea regiunilor eliberate din Transilvania*). A grémium a közigazgatás újjászervezését felügyelte, és jogában állt határozatokat, rendeleteket hozni. Az intézmény székhelyéül Kolozsvárt jelölték meg, de ténylegesen Bukarestben ülésezett. Vezetője Ionel Pop, a legnépszerűbb erdélyi román politikus: Iuliu Maniu unokaöccse volt. A polgári közigazgatás visszaállítása során felmerült nehézségek miatt azonban 1944. október 25-én Észak-Erdély területén minisztertanácsi rendelettel ideiglenes katonai közigazgatást vezettek be, ami azt jelentette, hogy a kormánybiztosság hatalmi jogkörét átmeneti időre felfüggesztették.

Az 1944. augusztus 23-át követő magyarellenes intézkedések meghozatalában a bukaresti központi kormányzat járt az élen. Szeptember 12-én Aurel Aldea tábornok, a Sănătescu-kormány belügyminisztere távirati úton elrendelte az összes német és magyar nemzetiségű tisztviselő rendelkezési állományba helyezését, azaz a tényleges szolgálatból való felmentését.⁹ Szeptember 19-én a csendőrség főfelügyelője parancsba adta, hogy a német és a magyar állampolgárokon kívül a német és magyar etnikumú személyektől is el kell kobozni a fegyvert és a rádiókészülékeket.¹⁰ A román hadsereg Nagyvezérkarának egy hónappal későbbi, október 19-i rendelete a magyar hadseregből megszökött és erdélyi otthonaikba visszatért magyarokat hadifoglyokká nyilvánította, és elrendelte lágerekbe való internálásukat.¹¹ Az általános törekvés tehát az volt, hogy a „minden magyar fasiszta” jelszóval szigorúan megbüntessék, a németekkel együtt háborús bűnösként kezeljék a magyarságot is, politikai hovatartozásra való tekintet nélkül. Az amúgy is magyarellenesnek mondható korabeli román közvéleményt még inkább ebbe az irányba terelte a több mint 200 ezer észak-erdélyi román menekült nyílt agitációja, a „történelmi pártok” (elsősorban a Iuliu Maniu vezette Nemzeti Parasztpárt) propagandája és a sajtó egy részének uszító hangneme.¹²

Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy a magyar kormány, államvédelmi okokra hivatkozva, a bukaresti átállás után románellenes kényszerintézkedéseket hozott, és elrendelte az észak-erdélyi román értelmiségiek, valamint a módosabb románok egy részének összegyűjtését. A székelyföldi hadműveleti területen olyan esetről is tudunk, hogy a visszavonuló német és magyar csapatok – például Nagykászonban – erőszakkal elhurcolták a román nemzetiségű lakosokat.¹³ Súlyos hibát követett el a magyar vezetés, személy szerint Horthy Miklós kormányzó azzal is, hogy az 1944. augusztus végén Kolozsváron megalakult Erdélyi Tanács tagjainak (Teleki Béla, Vita Sándor, Mikó Imre és mások) határozott figyelmeztetése ellenére nem követte a román példát, és nem állt át a szövetségesek oldalára. Éppen ellenkezőleg, hozzájárult ahhoz, hogy 1944. szeptember 5-én és 13-án a honvédség a Wehrmachttal közös dél-erdélyi katonai offenzívát indítson Torda, illetve Arad környékén. A két támadás komoly veszteségek árán is csak átmeneti sikerrel járt a szovjet és a román túlerő miatt,¹⁴ viszont még súlyosabb helyzetbe hozta az erdélyi magyarságot azzal, hogy hozzájárult a magyarellenes érzelmek felkorbácsolásához.

Magyarellenes atrocitások

■ 1944. szeptember 1-jén az *Ardealul* c. lap bukaresti szerkesztőségi szobájában döntés született arról, hogy Észak-Erdély „felszabadítása” céljából önkéntes hadtestet („corp de voluntari”) alakítanak. A jegyzőkönyv¹⁵ tanúsága szerint a három kezdemé-

nyező: Ion Grosanu, Gabriel Țepelea és Leon Bochiș olyan önkéntes zászlóalj azonnali létrehozásáról határozott, amelyek nagyjából a „Regátban”, tehát az „Ókirályságban” élő észak-erdélyi menekültekből szerveződnek. Abban is megállapodtak, hogy a bukaresti önkéntes ezred Iuliu Maniu, a zászlóalj pedig a magyar hadsereg Észak-Erdélyben 1940–1944 között elkövetett atrocitásainak színhelyei, illetve az ekkor elhunyt román mártírok nevét fogja viselni. Mindez a román hadsereg Nagyvezérkarának tudtával és aktív közreműködésével valósult meg.¹⁶ Bukarestben 1944. szeptember–októberében összesen 7 zászlóaljat szerveztek; az iratok tanúsága szerint ezek létszáma zászlóaljanként 300-tól 500 önkéntesig terjedt. A korabeli román sajtó tudósításai alapján viszonylag könnyen felidézhetőek a zászlóaljak indulásának körülményei.¹⁷

Az önkéntesek felvételénél szinte semmiféle előzetes ellenőrzés nem érvényesült, többségük így egykori vasgárdista, köztörvényes bűnöző vagy egyszerű kalandor volt.¹⁸ A zászlóaljak jó része el sem jutott rendeltetési helyére, mivel tagjai útközben szétszéledtek, és bandákba tömörülve fosztogatták, rabolták, gyilkolták a békés magyar lakosságot.¹⁹ A lépten-nyomon megnyilvánuló káosz és fejetlenség, valamint a vezetők egymás közti rivalizálása 1944. október 18-án csúcsonyosodott ki, amikor dr. Anton Ionel Mureșeanu, az *Ardealul* c. lap igazgatója, vasgárdista-szimpatizáns, átszervezte a szeptember 1-jén megalakult hadtestet, és létrehozta az *Önkéntesek Erdélyért Iuliu Maniu Légiját*.²⁰ Ennek elnöke és parancsnoka ő maga lett, tovább erősítve a vasgárdista befolyást. Az önkéntesek javára már szeptember elején elkezdődött széles körű gyűjtési akció két-három hónap alatt 120 millió lejt eredményezett, a vád szerint az összeget elsikkasztották.²¹

Habár a fenti alakulatok is számos atrocitást követtek el, az erdélyi magyarság kollektív emlékezete a gyilkosságokat elsősorban mégsem ezek tevékenységéhez, hanem a Gavril Olteanu által a brassói helyőrségen szintén 1944. szeptember első felében, de a bukaresti hadtesttől teljesen függetlenül megalakított *Iuliu Maniu Erdélyi Önkéntes Ezred* (Regimentul de Voluntari Ardeleni „Iuliu Maniu”) nevéhez köti. A mintegy hatszáz önkéntessel létrejött ezred a „csend biztosítása” és a „partizánok kiirtása” ürügyén szeptember közepén indult el Brassóból Sepsiszentgyörgy irányába, majd a Csíkszereda–Gyergyószentmiklós–Maroshévíz–Szászrégen útvonalat követve. Innen még tovább vonultak északnyugati irányba. Útjuk során 40 községet raboltak végig, és 40 magyar lakost gyilkoltak le,²² akik közül 13-an Szárazajtán, 11-en Csíkszentdomokoson haltak meg. Gyerekeket és felnőtteket vertek, terhes nőknél követtek el erőszakot.

Magyarelles atrocitásokra a Székelyföldön kívül is sor került, elsősorban Kolozs és Szolnok-Doboka vármegyék vegyes lakosságú falvaiban. Egeresen például 16, Bánffyahunyadon 11 magyart gyilkoltak le csendőrök és helybéli románok.²³ Dél-Erdélyben – a Fekete-Körös völgyében, Gyantán, Magyarremetén, Kishalmágyon – szeptember második felében több mint 80 magyar lakost öltek meg román katonák.²⁴

Összesítve az adatokat, az 1944 őszen meggyilkolt észak- és dél-erdélyi magyarok száma jóval meghaladta a 100-at. Ennek a sokszorosa – egyes számítások szerint 50-60 ezer,²⁵ más adatok szerint 40 ezer²⁶ – volt a különböző internáló- és munkatáborokba (pl. Târgu Jiu, Földvár) elhurcolt magyarok száma. A Csendőrség Főfelügyelősége 1944. szeptember 11-i utasításának értelmében elkezdték a terület „pacifikálását”, az irredentizmussal vádolt személyek felkutatását és letartóztatását. Közbiztonsági okokra és a fegyverszüneti egyezmény 2. pontjára hivatkozva, amely Románia számára előírta a területén található magyar és német *állampolgárok* internálását, a belügyminisztérium szeptember 20-án elrendelte a magyar útlevéllel rendelkező észak-erdélyi magyar vagy német „etnikai eredetű” személyek internálását.²⁷ Már említettük a Nagyvezérkar október 19-i határozatát, amely hadifoglyoknak nyil-

vánította a magyar katonaszökevényeket. Csak Háromszék vármegyéből több mint 2000 férfit hurcoltak el, akiket először Földvárra kísérték, majd egy részüket továbbvitték a foksányi elosztótáborba, onnan pedig a Szovjetunióba.²⁸

A magyarelleszen atrocitásokat, a gyilkosságokat, a tömeges deportálást a román hatóságok, illetve a félkatonai alakulatok egyrészt az elmúlt négy év miatt érzett bosszúvágyból, másrészt meg valószínűleg azért hajtották végre, hogy elriasszák az elmenekült magyarságot a szülőföldjére való visszatéréstől. Végeredményben mindez visszafelé sült el, ugyanis „az atrocitások kiváló ürügyet kínáltak a szovjet vezetés számára ahhoz, hogy november közepén kiutasítsa Észak-Erdélyből az oda visszatért román államapparátust, és a terület hovatartozásának »lebegtetésével« a belpolitikai erőviszonyokat a maga javára próbálja meg befolyásolni”.²⁹

Szovjet katonai közigazgatás Észak-Erdélyben

■ Az észak-erdélyi magyarság megnyugvással, a román lakosság viszont elkeseredéssel fogadta, hogy a szovjet katonai parancsnokság 1944. november 12-én kiutasította a román közigazgatást az országrész azon megyéiből – Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, részben Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Máramaros –, ahová korábban be tudott vonulni, vagy ahol meg tudta vetni a lábát a bevonulás után.³⁰

Az ezt követő mintegy négy hónapban Észak-Erdélyben elvileg szovjet katonai közigazgatás működött, gyakorlatilag azonban az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) és a Magyar Népi Szövetség helyi képviselőiből állt fel az új adminisztráció. A terület ügyeinek intézése céljából Kolozsváron december 1-jén román és magyar baloldali személyekből megalakult az ODA Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testülete.³¹ Az öngazgatás irányába tett jelentős lépés volt „Észak-Erdély Parlament-jének” Kolozsváron, 1945. február közepén megtartott tanácskozása. A tanácskozás eredményeként Észak-Erdélyi Központi Végrehajtó Bizottság néven egy kvázi tartományi kormány alakult. Elnöke ifj. Teofil Vescan, társelnöke Jordáky Lajos lett.³²

Bár az észak-erdélyi lakosság anyagi helyzete a nemrég befejeződött háború miatt igen nehéz volt, a magyar lakosság szempontjából jobb volt a helyzet, mint 1940 előtt. Szabadon lehetett használni a nemzeti színeket, jelképeket, és az anyanyelv használata terén is viszonylagos szabadság uralkodott: kétnyelvűség volt, a román és a magyar egyaránt hivatalos nyelvnek számított Kolozsváron és Marosvásárhelyen.

Összegzésként elmondható, hogy a szovjet katonai adminisztráció védőernyője alatt a kolozsvári román és magyar baloldal kiépítette Észak-Erdély egyfajta közigazgatási önkormányzatát. A korabeli magyar közvélemény által „észak-erdélyi köztársaságként” emlegetett területen önálló magyar oktatási és kulturális intézményrendszer alakult ki, külön magyar tanügyigazgatást szerveztek, és tovább működhetett a kolozsvári magyar egyetem.³³ Az észak-erdélyi magyarság többsége bizonyos mértékig a megmentőjének érezte a Vörös Hadsereget, és ennek tulajdonítható, hogy politikai színképe balra tolódott. A későbbi fejlemények tükrében ez a négy hónap „aranykorszakká” nemesedett, amelyet később nosztalgiával emlegettek.³⁴

Epilógus

■ A Groza-kormány beiktatása utáni napokban, Sztálin táviratának kézbevitelét követően, a bukaresti román közigazgatás másodszorra is bevonult Észak-Erdélybe. 1945 júniusáig végleg berendezkedett, és addigra visszaállították a román törvénykezést is. Petru Groza magyarok iránti személyes jóindulata kétségbevonhatatlan tény. Kormányja számos gesztust tett a magyarok irányába, összességében azonban politikája mégis ellentmondásos volt. Akárcsak elődei, Groza is egységes román

nemzetállamban gondolkodott. A határkérdést gyakorlatilag lezártnak tekintette, miközben fennhangon hirdette a magyar–román határ „légiesítésének” szükségességét. A román kormány már 1945-ben hozott a magyarságra nézve sérelmes intézkedéseket, köztük az ún. CASBI-dekrétum végrehajtási utasítását, amellyel több ezer erdélyi magánvagyonot is zár alá helyeztek. A szovjetizálás előrehaladtával, 1947–1948-ig felszámolták az önálló magyar gazdasági intézményrendszert, és elkezdődött a magyar nyelvű oktatás kereteinek fokozatos szűkítése. Igaz, a legfontosabb kérdésekben ekkor már nem a miniszterelnök, hanem – a térség más országaihoz hasonlóan – a kommunista párt (1948-tól Román Munkáspárt) vezetése döntött Moszkva jóváhagyásával. Petru Grozának végül – paradox módon – igaza lett: a múltat valóban sikerült felszámolni, csak éppen nem az ő elképzeléseinek megfelelően.

■ JEGYZETEK

1. Az ünnepségről szóló korabeli MTI-beszámolót lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MTI „könyvnyomatos” Hírek, Kül- és belpolitikai kiadás, 1945. március 14. szerda, 9. o. <http://mol.arcanum.hu/mti>
Vö. L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2013. 309–310; Katona Szabó István visszaemlékezéseiben is olvashatunk a nevezett ünnepségről. Katona Szabó István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia, 1944–1948.)* I. Magvető Könyvkiadó /Tények és tanúk/, Bp., 1990. 136–140; lásd még Dinu C. Giurescu (coord.): *Istoria Românilor. IX România în anii 1940–1947*. Editura Enciclopedică, Buc., 2008. 553.
2. Romsics Ignác: *Nemzeti traumánk: Trianon*. In: Uő: *Helyünk és sorsunk a Kárpát-medencében*. Osiris Kiadó, Bp., 1996. 327–331; bővebben Uő: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Bp., 2001.
3. Bibó István: *Az európai egyensúlyról és békéről*. In: Uő: *Válogatott tanulmányok. I. 1935–1944*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1986. 621, 625; vö. Romsics Ignác: *Bibó István és a trianoni magyar határok*. In: Uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Bp., 2004. 304.
4. L. Balogh: *Küzdelem Erdélyért...* 30–45.
5. Uő (szerk.): *Kiszolgáltatva. A dél-erdélyi magyar kisebbség 1940–1944 között*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013. 18–19.
6. Stelian Neagoe: *Istoria politică a României între 1944–1947. Crestomația tranziției dintre două dictaturi*. Editura Noua Alternativă, Buc., 1996. 14.
7. Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület - Pro-Print Könyvkiadó, Kvár–Csíkszereda, 2004. 36; Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. Bp.–Szeged, 1994. 14–18.
8. Nagy-Vincze: *Autonómisták és centralisták...* 36.
9. Arhivele Naționale Istorice Centrale (Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, Bukarest, a továbbiakban: ANIC), fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat (a továbbiakban: MI-DAS), dos. 24/1944. f. 112. 1944. december 22-én a Rădescu-kormány visszavonta az utasítást.
10. ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (a továbbiakban: IGJ), dos. 119/1944. f. 9.
11. ANIC, IGJ, 149/1944. f. 9.
12. L. Balogh Béni: *A Maniu-gárdák*. Limes 1997. 2. sz. 157.
13. A dél-erdélyi magyarság politikai vezetőinek 1944. őszi letartóztatását és internálását a román kormányzat részben represszáliaként is alkalmazta az észak-erdélyi románok internálásának megtorlására. Nagy Mihály Zoltán: *A dél-erdélyi magyar közösség politikai vezető rétegének internálása 1944 őszén*. In: Pál-Antal Sándor et al.: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2003. 401–402.
14. A 2. magyar hadsereg és a német *Gruppe Siebenbürgen* szeptember 5-én indított dél-erdélyi támadásáról és az ezt követő tordai csatáról lásd Ravasz István: *Erdély ismét hadszíntér 1944. Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon*. PETIT REAL Könyvkiadó, Bp., 2002. 97–240.
15. ANIC, MI-DAS, dos. 19/1944–1945. f. 220–222.
16. A zászlóaljakat a IV. román hadsereghez, a 20. hadművelési gyalogoshadosztályhoz irányította a Nagyvezérkar (ANIC, MI-DAS, dos. 19/1944–1945. f. 239.). A IV. hadsereg működési területe a Szeben–Gyulafehérvár–Gyula–Zilah–Székelyhíd képzeletbeli vonaltól keletre húzódtott.
17. Vö. L. Balogh: *A Maniu-gárdák...* 161.
18. Egyik vezetőjük – Corneliu Bobancu – később kijelentette: az önkéntesek 10%-a tisztességes, 80%-a ganús elem, a maradék 10% pedig szélhámos és büntetett előéletű volt. (ANIC, MI-DAS, dos. 19/1944–1945. f. 230.).
19. Mindezt gyakran parancsnokaik tudtával, sőt vezetésével tették, mint például a 2. zászlóalj önkéntesei (ANIC, MI-DAS, dos. 19/1944–1945. f. 214.).
20. ANIC, MI-DAS, 19/1944–1945. f. 223.
21. ANIC, MI-DAS, 19/1944–1945. f. 231.
22. ANIC, MI-DAS, dos. 19/1944–1945. f. 212., 226. és 227. Tevékenységükre lásd még Vincze Gábor (szerk.): *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 1. és 19. sz. dokumentumok; Gál Mária et al.: *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenes atrocitásokról*. RMDSZ. Kvár, 1995; Benkő Levente: *Szárzajtja*. H-Press Kft, Sepsiszentgyörgy, 1995.

23. Nagy-Vincze: *Autonómisták és centralisták...* 49., valamint a 48. sz. irat.
24. Gál et al.: i. m. 107–117.
25. Vincze Gábor: *Nemzeti kisebbségtől a „magyar nemzetiségű románok”-ig. Negyvenöt év romániai magyarságpolitikájának vázlatja.* Limes 1998. 4. sz. 45.
26. Olti Ágoston: *A kisebbségi magyarok ügye a magyarországi béke-előkészítésben.* In: Bárdi Nándor et al. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2008. 200.
27. Lásd Nagy-Vincze: *Autonómisták és centralisták...* 2. sz. irat.
28. Uo. 44. Nemcsak a román, de a szovjet hadsereg katonái is ezrével fogdosták össze, majd hurcolták el 1944 őszén Erdély magyar lakosait szovjetunióbeli munkatáborokba. Kolozsvárról október 13–15-e között 3-5 ezer magyart vittek el „málenkij robotra”. Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Kolozsvár a román „kiugrástól” Észak-Erdély másodszeri „felszabadulásáig”.* II. Korunk 2000. december. <http://korunk.org/?q=node/6476>
- Lásd még Kiss András: *A „Kolozsvári deportáltak az Uralban” című emlékirás helye a jelenkori erdélyi emlékirodalomban.* Limes 1996. 3. sz. 157-163.
29. Vincze: *Nemzeti kisebbségtől...* i. m. 45.
30. Kolozsvárról a szovjet katonai parancsnokság már a város elfoglalása után néhány nappal, október közepén kitessekelte a bevonult román csendőrséget, a polgári közigazgatás embereit és az egyetemi személyzetet, mivel a hátszág stabilitásának biztosítása végett meg akarta előzni a nemzetiségi konfliktusokat. Nagyváradon is csak mintegy két hétig volt jelen a román közigazgatás, mert október 31-én kiutasították.
31. Nagy-Vincze: *Autonómisták és centralisták...* 79; Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés.* Osiris Kiadó, Bp., 2006. 76.
32. Romsics: *Az 1947-es párizsi békeszerződés...* 77.
33. Fülöp Mihály: *Bevezető.* In: Uő és Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1945–1947).* Teleki László Alapítvány, h. n., 1998. 11.
34. Uo.

